

tanulmány

ARANY ZSUZSANNA

Kosztolányi Dezső élete

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚTÓL AZ ŐSZIRÓZSÁS FORRADALOMIG

6. RÉSZ

„Öcsém”: szépirói munkásság a háborús években

Milyen kötetei jelentek meg Kosztolányi Dezsőnek a háborús években? A kérdést megválaszoló alfejezetben csak az 1914 és 1917 között megjelent kiadványokat veszem sorra, az 1918-as esztendő termékeit pedig az őszirózsás forradalmat tárgyaló fejezetben mutatom be. Teszem mindezt azért, mert Kosztolányi e korszakbeli könyveinek egy részét – főként azok tematikája miatt – célszerű az adott történelmi kontextushoz (és ezzel összefüggésben életeseményei alakulásához) szorosabban is hozzárendelni. A háború utáni (már 1919 és 1921 közötti) korszakban kiadott szépirodalmi szövegeit, illetve szerkesztéseit és műfordításait szintén a történelmi háttér fényében lesz érdemes bemutatnom. Az adott időintervallumon belül a köteteket műfajonként csoportosítom, külön szót ejtve azokról a munkákról is, melyekben keveredik líra és próza.

Kosztolányi erre az időszakra már kiépítette kapcsolatrendszerét: megvoltak a könyvkiadók, amelyeket megkeresett munkáival (köztük is kitüntetett helyet foglalt el Tevan Andor vállalkozása), valamint a napilapok és folyóiratok, ahol hirdette munkáit, illetve melyeknek hasábjain barátságosabb kritikák is napvilágot láttak. Szintén gyakorlatává vált olyan kiadványok készítése, amelyekkel inkább az anyagi haszonszerzés volt a fő cél: különböző versválogatások, kisebb füzetes megjelenések. Ilyen volt a világháború első évében könyvpiacra került *Lánc, lánc, eszterlánc...* című füzet is, mely mindössze 21 verset tartalmazott. A kiadvány a Tevan Könyvtár sorozat tagja volt (13-as sorszámmal), tehát – akárcsak Kosztolányi több korábbi kötete, mint a *Mágia*, a *Mécs* vagy *A szegény kisgyermek panaszainak* negyedik kiadása – ez a munka is Tevan Andor békéscsabai kiadójának jóvoltából került ki a nyomdából.²⁷⁸

Kosztolányi és Tevan levelezése alapján könnyen dokumentálhatóak a megjelenés körülményei. Az előkészületek már az 1913-as évben megkezdődtek. Októberben írja Kosztolányi Tevannak, hogy postára adja „új verseskönyvét”,²⁷⁹ valamint föltehetően november folyamán közli vele a következőket is: „Az új verseskönyvem gyönyörű lesz: csak hétfőn tehetem postára, megvárom, míg a *Nyugat* új számában megjelennek új verseim (amelyekről nincs kéziratom). Így küldöm el önnek, teljesen készen.”²⁸⁰ Az 1913-as esztendőben valóban több darab is napvilágot látott a *Nyugat*-ban, január 1-jétől egészen november 16-ig: a két utoljára meg-

jelent szöveg a *Bácskai rajz* és a *Reggeli* volt.²⁸¹ Ugyanakkor épp ebben az időszakban készülnek *A szegény kisgyermek panasza*i negyedik kiadására is, melyben szintén található darabok a *Lánc, lánc, eszterlánc...* költeményeiből, így a főntebb idézett sorok akár e kötetre is vonatkozhatnak. Azt, hogy Kosztolányi ebben az időszakban is gondos munkára törekedett – alaposan ellenőrizte a levonatokat –, szintén a levelezés árulja el. A nyomdai előkészítés időszakában például az alábbi kérést fogalmazta meg Tevannak: „mielőtt megjelenik bármelyik kötetem, *nyomás* előtt még egyszer látni akarom a teljes korrektúrát együtt, nehogy véletlenül akár a legcsekélyebb hiba is becsússzon a könyvbe. Tudja, hogy versnél fontos a hibátlanság.”²⁸² Kosztolányi ugyanebben a levelében, tehát már a hó végén (nov. 29.) sürgeti a *Lánc, lánc, eszterlánc...* megjelenését,²⁸³ mivel Tevan egy október 10-i levelében jóval karácsony előttre ígérte azt.²⁸⁴ A könyv végül csak a következő évben, azaz 1914 elején került az olvasóközönség elé. A *Lánc, lánc, eszterlánc...* költeményei 1909 és 1913 között keletkeztek. Az egyes darabok különböző napilapokban, illetve folyóiratokban a kötetbeli megjelenést megelőzően többször is napvilágot láttak, sőt Kosztolányi 1914 után szintén közölte őket. A nyitódarab – mely egyúttal a kötet címadó verse – például elsőként a *Nyugat*ban jelent meg, 1913. január elsején. Kosztolányi azonban nemcsak az 1914-es kis füzetbe, hanem két évvel későbbi, *Mák* című kötetébe is beválogatta, valamint (a már említett) *A szegény kisgyermek panasza*inak negyedik, sőt ötödik és hatodik kiadását ugyancsak gazdagította vele.²⁸⁵ Ezenkívül – más versekhez hasonlóan – a *Lánc, lánc, eszterlánc...* helyet kapott az 1935-ös *Összegyűjtött költeményekben* is. A versek általában olyan lapokban szerepeltek, amelyeknél Kosztolányi ekkoriban belső munkatárs volt, azaz *A Hét*, az *Élet*, a *Világ* és a *Pesti Napló* hasábjain. Akad azonban olyan költemény is, melyet a *Vasárnapi Újság* vagy az *Új Idők* közölt először.²⁸⁶

Mind az első közlések, mind a végleges kötet megjelenési időpontjából következően a költemények tematikáját még nem a világháború határozza meg, inkább az agglegényévek siratása olvasható ki belőlük. Olyan illusztris szövegeket találunk a válogatásban, mint a *Bácskai rajz* (mely *A szegény kisgyermek panasza*i ötödik és hatodik kiadásában *A napraforgó, mint az örült* címen szerepel), az *Ó régi kávéház...* – melyet Kosztolányi Somlyó Zoltánnak ajánlott –, a *Mérges litániája*, valamint az *Akarsz-e játszani?* Nincs tudomásunk róla, hogy a munkáról komolyabb kritika napvilágot látott volna. A visszhangtalanság oka talán az lehet, hogy egyfelől már ismert művekről volt szó, másfelől a kötet nyomdából való kijövele időben közel esett *A szegény kisgyermek panasza*i negyedik kiadásának, valamint a *Modern költők* című műfordítás-antológiának a megjelenéséhez. Utóbbi két munka már jobban fölkelte a kritika figyelmét, mint a 21 verset tartalmazó füzetes kiadvány. Maga Kosztolányi is reflektál a problémára, mikor így ír Tevannak: „Félek, hogy kicsit sok könyvvel ostromoljuk a közönséget (*Anthológia, Szegény kis gyermek, Eszterlánc*). [...] azt ajánlom, *nyomja ki, és halasszuk el a megjelenését tavaszra, áprilisra, májusra.*”²⁸⁷

Mint arra már korábban utaltam, *A szegény kisgyermek panasza*i negyedik kiadását Kosztolányi szintén Tevan Andorra bízta.²⁸⁸ Az életrajz III. szakaszában arról is szót ejtettem, hogy az egyes kiadások között a legjelentősebb változtatások épp ekkor történnek: a Tevan-féle negyedik kiadásnak köszönhetően csaknem

duplájára nőtt a ciklus terjedelme. Szintén utaltam rá, hogy a kiegészítések jelentős része ugyan a *Négy fal közöttből* származott, de a *Mágiával*, valamint éppen a *Lánc, lánc, eszterlánc...* és az ezt követő *Mák* címet viselő kötet (1916) anyagával is találunk átfedéseket.²⁸⁹ Nem véletlen tehát, hogy a kritika figyelme az 1914 januárjában könyvpiacon kerülő – 1910-ben komoly sikereket aratott és mostanra jelentős változtatásokon átesett – kötetre (illetve más ekkor megjelenő munkákra) terelődött a kevesebb verset tartalmazó kis füzet helyett. *A szegény kisgyermek panaszainak* negyedik kiadása ráadásul díszkiadás volt, amivel még inkább kitüntetett figyelmet követelhetett magának.²⁹⁰

„*A szegény kis gyermek*-ről most egyszerre több helyen írnak” – utal rá Kosztolányi 1914. február 20-án kelt levelében.²⁹¹ Az *Új Idők* hasábjain Balla Ignác méltatta a munkát, míg *A Hétköznapok* Halasi Andor írt róla, föltehetően éppen Kosztolányi kérésére.²⁹² A barát a kötet szerzőjét a hazai impresszionista iskola fejének tekinti, jó értelemben vett „gyermeklelkű” alkotónak, művét pedig a magyar irodalom remekének. Az sem véletlen, hogy a *Világban* – Kosztolányi akkori munkahelyén – is tudósítottak róla: egyszer a megjelenésről adtak hírt, egyszer pedig Ignotus tett róla említést.²⁹³ A „beharangozó” szövegben, minden bizonnyal Kosztolányi sugalmazására (vagy épp ő maga írta azt a pár sort), a kötetet úgy reklámozzák, hogy külön kiemelik, bővített díszkiadásról van szó: „A pompásan kiállított könyv kétszer akkora terjedelmű, mint a forgalomban lévő füzet, amely eddig három kiadást ért meg.”²⁹⁴ Az *Érdekes Újság* cikkírója szintén fölhívja az olvasók figyelmét a bővülésre: „[Kosztolányi] *A szegény kisgyermek panaszait* ízléses kiállításban, amatőröknek való félpergament kötésben adta ki. A könyv, amely eddig három kiadásban fogyott el, most tetemesen gazdagabb, a ciklus összes verseit magában foglalja.”²⁹⁵ Maga Kosztolányi is végzett (ezúttal is) „marketing-tevékenységet” (és ugyanezt tette a *Lánc, lánc, eszterlánc...* esetében is), hiszen a *Világ* hasábjain – mint reklámfelületen – nemcsak hirdették a könyvet, hanem a kiadóhivatalon keresztül terjesztésre is adódott lehetőség. A *Világ* szerkesztőségében is meg lehetett tehát rendelni a kötetet, illetve átvenni a példányokat, megfelelő százalék fejében.²⁹⁶ Az említett kritikákon túl az *Újság* és a *Vasárnapi Újság* közölt még cikket a díszkiadásról – utóbbi szerzője föltehetően Schöpflin Aladár volt.²⁹⁷

Talán mindkét kötet – a *Lánc, lánc, eszterlánc...* és *A szegény kisgyermek panaszai* negyedik kiadása – reklámozását jelenthette egy 1914. márciusi békéscsabai felolvasás. Kosztolányi és Tevan Andor akkori baráti kapcsolatának erősségét is bizonyítja, hogy létrejött az alkalom. Kosztolányi még február végén írja Tevannak: „Kedves uram, szívesen lemegyek Csabára, már csak azért is, mert kér, már csak azért is, mert szeretném meglátni, hol készülnek a könyveim.”²⁹⁸ Későbbi leveléből azonban kiderül, „összekötötte a kellemest a hasznossal”, mikor elígérkezett Tevannak, hiszen „egy füst alatt” Szabadkára és Szegedre is ellátogatott, tehát lényegében *felolvasó körútra* ment a kötetekkel.²⁹⁹ A hónap végén azonban viszonzozza Tevan meghívását: „Mikor jön fel hozzánk? Igazán szeretném viszonzozni a békéscsabai kedvességét.”³⁰⁰ Mindezek ellenére kettejük kapcsolata főként üzleti jellegűnek mondható, amint azt a későbbi levelezés is tanúsítja. Számos esetben ugyanis anyagi természetű kérdésekről esik szó köztük. Túlsúlyban vannak azok a levelek, amelyekben Kosztolányi sürgeti a pénzkifizetéseket: 1914 nyarán, akkori

olaszországi útja előtt például *öt* levélben kér 100 koronát. A *hatodik* levelet már Tevan apjának, Adolfnak címezi, aki végül rendezi az ügyet, amit külföldi tanulmányúton lévő fia elmulasztott.³⁰¹

1916-ban Kosztolányinak újabb verseskötete jelent meg Tevannál, *Mák* címmel, melyben az 1912-es *Mágia* óta írt költeményeket olvashatta a közönség.³⁰² Az ötlet már korábban megfogant, amint azt a levelezés alapján rekonstruálni tudjuk. 1914 júniusában ugyanis Kosztolányi a következőket írja Tevan Andornak: „Ami a verseimet illeti, kérem, várjon – újakat írtam –, azokat is hozzácsatolom – de ne sorozatos füzetek között jelentesse meg.”³⁰³ Egy szeptemberi levél szintén igazolja, hogy Kosztolányi már ekkor dolgozott a *Mákon*: ebben tudatja Tevannal, hogy a *Lánc, lánc, eszterlánc...* javított verseit is ide kívánja csatolni.³⁰⁴ A kötet valóban tartalmaz verseket a kis füzetből, és – Kosztolányi kérésének engedve – nem a Tevan-sorozatot gazdagította. Tevan 1915 elején még azt jelzi Kosztolányinak, hogy a háború okozta anyagi nehézségek miatt egyelőre csak a sorozaton belül tudja elképzelni a megjelenést,³⁰⁵ tavaszra azonban kiegyeznek: ha Kosztolányi kibővíti a kötetet, akkor díszesebb kiadásban láthat napvilágot.³⁰⁶ Ám a terv csak később valósult meg: előtte még az *Őcsém* című kötet is megjelent Tevan kiadásában, valamint Kosztolányit a háborús újságírás és a családi gondok szintén hátráltatták a munkában.

A „fonalat” 1916 februárjában veszik föl újra, Kosztolányi ugyanis ekkor tudatja kiadójával, hogy „sok fáradságos munka után végre összeállította” az új könyvet.³⁰⁷ Eredetileg *Lánc, lánc, eszterlánc... Kosztolányi Dezső új versei* lett volna a címe – tehát a kis füzet bővített kiadását tervezte –, és 1916 húsvétjára szerette volna megjelentetni. A kiadvány küllemére vonatkozóan mindössze annyi „utasítást” ad Tevannak: „*Előkelő egyszerűség*”.³⁰⁸ Húsvétra azonban a *Mák* nem jött ki a nyomdából, mivel még a nyári hónapok is a korrektúrázott levonatok küldözgetésével (illetve a békécsabai kiadó késlekedésével) teltek.³⁰⁹ Ráadásul Kosztolányi a Tevántól kapott levonatok két alkalommal is elveszíti, s újakat kell kérnie. Október végén még mindig *Lánc, lánc, eszterlánc...* a kötet tervezett címe, és további verseket is hozzávesz a már összeállított kéziratanyaghoz. Október 13-i levele korrektúrázási/szerkesztési munkamódszeréről is árulkodik: „A levonatokat megkaptam. Nagy mohósággal és érdeklődéssel láttam a munkának, de, sajnós, a *Lánc, lánc, eszterlánc...* levonata, melyet múltkor szíves volt megküldeni, elveszett, egy barátom vitte el olvasni, aki elvesztette. Kérem önt, postafordultával küldjön belőle *három példányt*, mert egy különben se lenne elegendő. Szét kell vágnom, meg kell lapszámoznom, és fel kell ragasztanom.”³¹⁰ Ez alapján tehát megállapíthatjuk, hogy a kötetei összeállításánál nem kéziratokkal vagy gépelt oldalakkal dolgozott, hanem főként lapkivágatokkal. Módszere általánosan mondható: fönmaradt kéziratának többsége korrektúrázott lapkivágat.

A november 11-i levélben már *Mák* címen szerepel a kötet, és Kosztolányi még ekkor is rak hozzá verset. Mind a levelezés, mind a könyvmegjelenésekről hírt adó *Corvina* című lap adata alapján állíthatjuk, hogy végül december folyamán sikerült a kiadványt megjelentetni.³¹¹ Kosztolányi könyve egyébként megközelítőleg kétszer annyi (40) költeményt tartalmazott, mint a *Lánc, lánc, eszterlánc...* Ugyan főként a kis füzetből vett át műveket, ám valóban alaposan ki is bővítette azt. Meg-

jelennek benne már háborús tematikájú versek, mint például a *Limlomok*, az *Öcsém*, az *Ádám* vagy az *Őszi síp*. A *Lánc, lánc, eszterlánc...* anyagán kívül akadnak átfedések az *Öcsém* című könyvvel is, illetve ezek a versek szintén megjelentek korábban lapokban. Főként 1915-ben, valamint 1916 elején írt költemények jelentik az újonnan bekerült darabokat, melyek leggyakrabban *A Hét*, a *Nyugat*, valamint az *Új Idők* hasábjain szerepeltek.

Kosztolányi már december folyamán hozzáfog a megfelelő reklámozáshoz is: sorra osztogatja a példányokat, és szorgalmazza a kritikák írását. Karácsonyi levelében ki is fejt Tevannak „üzleti politikáját”: „Most arra kell önt kérem, hogy még legalább tizenöt példányt postafordultával szíveskedjék küldeni, mert a legfontosabb helyekre nem jutott. Azt ön is tudja, hogy ha könyvsikert akarunk, nagy robajjal kell indulni, és ehhez az szükséges, hogy az összes nevesebb írók külön is kapjanak példányt, mert azok itt is, ott is írnak róla, míg a szerkesztőségeknek küldött példányok többnyire közömbös kezekbe kerülnek.”³¹² A *Világ* szerkesztőségében (pontosabban a könyvosztályon) ezúttal is lehetett példányokhoz jutni, és a terjesztés – mely föltehetően megfelelő százalékos részesedést jelentett a kiadóvállalatnak – fejében ingyen hirdették a *Mákot*. Az „üzlethez” az is hozzátartozott, hogy Kosztolányi Tevan más kiadványait ugyancsak népszerűsítette azokban a lapokban, amelyeknél dolgozott. Ugyanakkor előfordult, hogy nem Kosztolányi kezdeményezett, hanem a lap bízta meg őt – nyilván nem véletlenül – Tevan könyvekről írandó kritikákkal. A *Nyugat*ban 1917 nyarán megjelent, a műfordítás elméletibb kérdéseit taglaló *Baudelaire és Verhaeren* című esszé³¹³ például éppen ilyen fölkérés eredményeként született meg,³¹⁴ noha Kosztolányinak ettől függetlenül is határozott elképzelése volt a kérdéstről, amit több helyütt is kifejtett. Előfordult azonban olyan eset is, amikor Kosztolányi ajánlotta szerzőtársait Tevan Andor figyelmébe, és javasolta köteteket kiadásra.³¹⁵ Könyvkiadók, lapkiadók/ szerkesztőségek és Kosztolányi mint szerző között tehát mindenki számára több-kevesebb hasznot hozó kapcsolatok jöttek létre.

Kosztolányi Tevant sürgető újabb levelében már közli: verseskönyvéről ír a *Magyarország*, az *Esti Újság* és a *Borsszem Jankó* is.³¹⁶ Természetesen méltatást közölt róla a *Világ*,³¹⁷ de cikkezett róla a későbbi népbiztos Pogány József is a *Népszava* hasábjain, valamint tudósítottak a kötetéről az *Arcok és Álarcok*, a *Budapest*, a *Pesti Hírlap*, az *Új Idők* és a *Vasárnapi Újság* munkatársai is.³¹⁸ A felsoroltak közül Pogány írását emelném ki, melynek alcíme (fejléce) azt is elárulja: a kötet a *Népszava* könyvkereskedésében is kapható volt. A későbbi népbiztos – a korábbi „irodalmi író” jelszavakkal ellentétben – Kosztolányiról úgy ír, ahogy *Adyról* szövegetek kortársai. Éppen az Ady erényeként – és Kosztolányi hiányaként – fölvetett kitételeket veszi végig, mikor a *Mák* szerzőjét dicséri: „Nagy és mély költő áll elénk ezzel a verseskönyvvel. Magasan és messzi tultott Kosztolányi ezekkel a költeményekkel minden literátusságon és az egész magyar közösség költőjévé emelkedett. Nyoma sincs ezekben a versekben a »népiességgel« való kacérkodásnak és még sem kell esztétának lenni, hogy velük lendülhessen az ember. Nem egy kis irodalmi kör szeszélyeit és különködő rigolyáit hozza Kosztolányi és nem a finomkodók tolvajnyelvén beszél. Ami gond és bánat, ami szomorúság és nyomorúság ma a magyar népet gyötri, mind benne zokog és kiharsog ezekből a versek-

ből, egy művész tökéletes hangszerén és hibátlan játékában. Aki valaha keresni fogja, mit éreztek ebben az országban az emberek 1915-ben és 1916-ban, az ezekben a versekben találja meg. Ujságok és cselekedetek cenzurás fehér foltjai itt élik ki magukat meg nem cenzurázható érzésekben. [...] Vannak szavai, amik a lelkünkben hasitanak, – mert a lelkünkben hasadtak.”³¹⁹

Tóth Árpád ugyancsak elemezte Kosztolányi kötetét. Főként a *Mérges litániá-ját* emelte ki, de cím szerint említi az *Ének Virág Benedekről* és a *Bús pesti nép* című költeményeket is. Utóbbiról mint baloldali értékrendet tükröző versről szól: „A »Bús pesti nép« című vers a proletárok felé küldi a mélységes szeretet néhány különös tisztaságú szavát, hogy tanúságot tegyen arról, mily testvéri bensőséggel izgatja a kor költőjét a kor nyomorultjainak sötét szenvedése.”³²⁰ E ponton érdemes utalnunk rá, hogy Kosztolányi épp ekkoriban kezd dolgozni a *Pesti Naplónál*, ahol nem egy – főként szociális kérdéseket feszegető – vezércikket ír majd, így Tóth Árpád kiemelése nem lehet véletlen. Ezenkívül Tóth is a *Pesti Napló* szerzői közé tartozott, sőt, nem sokkal később, 1918 januárjától – Hatvany Lajos másik vállalkozásánál, a napilap kvázi „leányvállalatánál” – az *Eszendő* című irodalmi lapnál fognak együtt dolgozni: (Hatvany mint főszerkesztő mellett) Kosztolányi és Karinthy szerkesztőként, Tóth Árpád pedig segédszerkesztőként.

A *Mák* megjelenését követően, 1917-ben Kosztolányi a *Négy fal között* második kiadásával is elő tudott rukkolni. Az első kiadással ellentétben – mely a Pallas Könyvkiadónál látott napvilágot – ez a kötet (Kosztolányi több ekkori munkájához hasonlóan) már Tevan Andornál jelent meg.³²¹ A két kiadás között jelentős eltérések mutatkoznak, főként a könyv terjedelmét illetően: az 1907-es változat 185 oldalon 103 (illetve a külön alcímmel ellátott szakaszokkal együtt 133) verset tartalmazott, a tíz évvel későbbi pedig már csak 59 oldalon 34 költeményt. Nem pusztán a versek jelentős része maradt ki, hanem a sorrend is megváltozott, valamint a cikluscímek ugyancsak eltűntek. Olyan versek maradtak az új kötetben, mint a *Gyilkosok*, a *bal latorhoz* (a 2. kiadásban már: *A ballator*), a *Megállt az óra* vagy a *Hídon*. A *fekete asszony* ciklusból Kosztolányi számos költeményt elhagyott, így mindössze egyetlen, hat versszakos művé vált a sorozat. Nemcsak összevont azonban az újraserkesztésnél, hanem külön is vett korábban egybetartozó részeket: a *Fasti* darabjai például a második kiadásban önálló versekként szerepelnek.³²² A *Magyar szonettek* egy részének kivételével pedig főként azok a versek maradtak, amelyeket Babits méltatott – még az első kiadás megjelenése előtt – Kosztolányihoz írt magánleveleiben.³²³ Minden bizonnyal a rossz emlékü Ady-kritika és az azzal párhuzamosan megjelent további bírálatok, valamint az „irodalmi író” megbélyegzés „felülírásának” vágya magyarázza, hogy Kosztolányi miért avatkozott bele ennyire drasztikusan a *Négy fal között* második (és majd sokadik) kiadásába.

A könyv megjelenését föltehetően maga Kosztolányi szorgalmazta, talán az első kiadás óta eltelt tíz éves „jubileum” apropóján. 1917 januárjában ugyanis a következőket írja Tevan neki: „A *Négy fal között* című verses kötetének kiadását elvállalom és ezért fizetek Önnek honoráriumképpen 200.– koronát.”³²⁴ Kosztolányi márciusban készül el a kötettel, és küldi a kiadónak. Levelei elárulják, hogy nagy hangsúlyt fektetett a munkára, vagyis azoknak a verseknek a kiválasztására

(és újbóli összeszerkesztésére), melyek végül a kötetben maradtak: „A *Négy fal között* verseinek kiválasztása sok időt vesz igénybe”; illetve: „itt küldöm a *Négy fal* kéziratát, melyet a régi kötetemből formáltam ki. Reményen felül sikerült az összeállítás, és majdnem úgy szeretem, mint bármelyik új kötetemet.”³²⁵ A levonatokat csak május–június folyamán postázza; késedelmét magyarázza, hogy egyszerre dolgozik a *Pesti Naplónál* és a *Világnál* ekkor. Tevan még pünkösdre tervezte volna a megjelenést, ám Kosztolányi miatt kénytelen a szeptember végét, október elejét javasolni új megjelenési időpontnak.³²⁶

A kötet olvasóközönség elé kerülését követően azonban – e második kiadás jelentős változtatásai ellenére – a kritikai visszhang elmaradt. Mindössze egyetlen méltatásról tudunk: Lendvai István cikkéről az *Új Nemzedék*ben. A szöveg azért is érdekes, mert később (1919 őszétől) éppen ebben a kiadványban fog majd Kosztolányi *Pardon* rovata is megjelenni, Lendvai mint társszerző közreműködésével. Az tehát, hogy Lendvai már ekkor figyelemmel kísérte Kosztolányi (főként irodalmi) tevékenységét, külön jelentőséggel bír. Ismertetése nem is nélkülözi a politikai felhangot. Élesen kritizálja a „forradalmi” (dekadens, szecessziós és más áramlatokhoz tartozó) *modern* költészetet, célozván Ady munkásságára is. Kosztolányit ellenben elkülöníti ettől a tábortól, mikor így ír: „Tevan újra kiadta Kosztolányi Dezső első verseskötetét, amely 1907-ben jelent meg, amikor a költő – a maga bevalása szerint – huszonegy éves volt és az ujmagyar irodalom a maga forradalmi korát élte. Valóban, az a korszak, amikor Baudelaire lelke betört a budapesti utcákra és kávéházakba, amikor egy ver sacrum izgalmaival jártak az emberek [...] mikor egy ügyes irodalompolitika rá tudta tenni a kezét minderre a magyarugaros, keserű-ujjongó páris-pesti lázra, mert a magyarság hivatalosai isteni gyöngeséggel paprikajancsinak nézték még a szenteket is – az a korszak ma már megérett az emlékiratokra, a visszatekintésre és az – elszakadásra.”³²⁷ A „visszatekintő” Kosztolányit – mely címre a *Négy fal között* újrakiadásának gesztusával szolgált rá Lendvainál – az Alföldről elszármazott költőként emlegeti, Babits mellett a legnagyobbak között. Megállapítja, hogy már maga mögött hagyta fiatalkori dekadens finomságát, s 32 éves korára magas színvonalú írások, valamint „magyar komolyság, nyelvgazdagítás, régi és új értékek áthidalása” jellemzi művészetét.

A tárgyalt időszak novellásköteteinek talán legfontosabb darabja a már hivatkozott *Öcsém* című munka, mely tematikai és műfaji szempontból egyaránt „kakukktojásnak” tekinthető. A háborús évek talán legemblematisabb Kosztolányi-kötete összesen tizenöt írást tartalmaz, melyek között négy verset is találunk. Műfajilag tehát vegyes kötetről beszélhetünk,³²⁸ ám tematikailag meglehetősen szoros a szövegek összetartozása. Kosztolányi ugyanis e könyvét egy az egyben fronton harcoló öccsének ajánlotta. Ennek megfelelően főként olyan szövegeket szerkesztett egybe, melyekben kiemelt szerephez jut a testvér alakja. Ilyen mindjárt a kötetet nyitó darab, az *Öcsém* című vers, melyet közvetlen ifj. Kosztolányi Árpád hadba vonulása után jelentetett meg a *Nyugat* hasábjain.³²⁹ A versek között szerepel még az *Arckép*, a *Limlomok*, valamint az *Ének Virág Benedekről*. Az *Arckép* az *Új Idők*-ben jelent meg először 1915 tavaszán, tehát „frissen” került a kötetbe, illetve a *Máklban* is olvasható, míg a *Limlomok* a *Világban* látott napvilágot 1914 végén.³³⁰ Az *Ének Virág Benedekről* kitétetett helyét pedig az jelzi, hogy *A Hét* és a *Nyugat*

hasábjain egyaránt közölte Kosztolányi, valamint mind az *Öcsém*, mind a *Mák* (illetve később az *Összegyűjtött költemények*) köteteit gazdagította vele.³³¹

Az *Öcsém*ben szereplő prózai írásokra összességében jellemző, hogy Kosztolányi általánosabb kontextust ad szövegeinek. A sajtó mint felület – közvetítő médium – által lényegében úgy kap aktualitást az adott írás, hogy mellérendelődik a megjelenési dátum. Így például az *Izzó pesti dél* című tárcsa 1914. július 26-i megjelenése (a dátum ismerete) már eleve implikálja (főként az adott történelmi távlattal rendelkező olvasó számára), hogy az első világháború kitörése előtti napokról lesz szó.³³² Kosztolányi a kötetbe rendezés gesztusával azonban kiemeli ebből az összefüggésből a szöveget – elveszi tehát aktualitását –, s tárcanovellából novellává emeli azt. Mindezt új címváltozattal is nyomatékosítja, amikor *Izzó pesti dél a háború előtt* címen szerepelteti a kötetben az említett írást. Az aktualitás tehát ezzel kvázi megszűnik, ám a szövegek politikuma annál erősebbé – pontosabban általánosabb érvényűvé – válik. A háborúellenességet hirdeti többek között a korábban már tárgyalt *A szent térkép*, *Az istenek* vagy a *Szív* című szöveg. Utóbbi azért is érdemel külön figyelmet, mert a galíciai menekültek helyzetéről szólván a humánus és a részvét vezérelte értékrendet közvetíti. Az *Öcsém* tehát nemcsak a testvérszeretet dokumentuma, hanem (mérésékeltén bár, de) politikai állásfoglalás is.

Akadnak azonban olyan novellák a kötetben, amelyek valóban kifejezetten ifj. Kosztolányi Árpádról szólnak: az *Életrajz*ban például a közös gyerekkorról olvashatunk, *Az ő szobája* pedig az öcs személyes tárgyait/tárgyi emlékeit veszi lajstromba. Az *Életrajz*ról szólván érdemes még említenünk, hogy Kosztolányi ezúttal előbb válogatta be kötetébe kéziratát, s aztán közölte a *Világ*ban. Tevántól engedélyt is kér a közlésre – melynek reklámértékét nem felejtí el hangsúlyozni –, s a már nyomdába menő anyagból várja vissza az aktuális oldalt, hogy a napilapnak küldhesse: „A *Világ* húsvéti számába írnom kell valamit. Minthogy azonban most nincs hangulatom az íráshoz (gyereket várok stb., stb.), azt a kis cikket óhajtánám leközzölni, amelyet az *Öcsém* című kötetembe tettem, és *Életrajz* a címe. Kérésem, vegye ki a kéziratból, s tegye AZONNAL postára, költségemre küldje el EXPRESS (I. Fehérvári út 15/a, V. 12. alatti lakásomban) [...] Ezzel pénzt kereshetnék, kiszabadulhatnék egy erkölcsi obligóból, s amellet a kötethez is jó reklám lenne.”³³³

Kosztolányi először az 1915. március 12-i levelében említette Tevannak a kiadvány ötletét, kifejtve – lényegében irodalompolitikai – célját is a munkával kapcsolatban: „Lenne egy kötetem, a Tevan-könyvtárba való. Már össze is állítottam, és mondhatom, igen sikerült. Címe: *Öcsém (1914–1915)*. Minden alapjában az öcsémről szól, de minden a háborúra vonatkozik. Nagyon stílusosnak tartom ezt a kis füzetemet, és szeretném, ha gyorsan megállapodhatnánk, mivel az idő sürget. Megjegyzem: a könyv nem a szó durva értelmében aktuális, az értéke *független* a mai időktől, mindössze csak nyomot hagyyna a könyvtárában, hogy végigéltük a háborús éveket is.”³³⁴ Ezt követően 15-én és 20-án is ír Tevannak, sürgetvén a választ.³³⁵ A békéscsabai kiadó elkéri végül a kéziratot, amit Kosztolányi egy nap múlva már küld. Ebben a levelében azonban arról is említést tesz, hogy bár Singer és Wolfner kiadóvállalata ugyancsak érdeklődött műve felől, ám ő mégis inkább Tevan mellett döntene. Nem tudjuk, vajon blöffölt-e, hogy kiadóját hamarabb rávegye a cselekvésre, vagy valóban lépett, és – a békéscsabai válasz késedelme mi-

att – gyorsan fölkereste Singeréket.³³⁶ A kötet végül természetesen Tevannál jelenik meg, 1915 júniusában. Kosztolányi május 20-án még sűrgeti, a *Corvina* pedig június 20-án már tudósít róla.³³⁷

Föltehetően a háborús tematika – és az azzal kapcsolatos politikai állásfoglalás – az oka, hogy a kötet komolyabb kritikai visszhangot váltott ki. A recenziók első sorban a Kosztolányi „munkahelyeit” jelentő lapoknál láttak napvilágot, melynek okát nem nehéz kitalálnunk: minden bizonnyal maga a szerző ajánlotta újságíró kollégái és a szerkesztők figyelmébe az *Öcsémet*. Az *Élet Kultura* rovatában a lap felelős szerkesztője, Andor József írt Kosztolányi könyvéről. Cikke irodalompolitikai ellentétekről szól, hiszen Ady táborát szembeállítja a Kosztolányi által képviselt stílussal: „Valami különös egyéni bája van stílusának. Ez a stílus gyöngéd, puhán hárfaszerű. [...] Ezért vált ki egyénisége az *Ady Endre* féktelen és sokszor ízléstelen iskolájának követői közül. Veszületett esztétikus kényessége visszariadt a brutalitástól és bár híve volt az irodalmi forradalomnak és harcolt érte; Camille Desmoulin szerepét vállalta inkább Marat vagy Dantoné helyett. Jól esett mindenkinek az eredetileg érces, később berekedt torkok riongása közt finom, gyöngéd, mindig stílusos és harmonikus szopránja, de éppen az a hiba, hogy ez a szoprán komoly, férfias hanggá még mindig nem tud erősülni.”³³⁸ Andor kijelentései egyfelől az Ady kontra Kosztolányi ellentét fennállását mutatják (forradalmár író kontra „irodalmi író”), másfelől a *Nyugat* és az *Élet* szembenállását is illusztrálják. Kosztolányi ebben a felállásban (Andor „víziójában”) középre kerül: rokonszenvez a nyugatosokkal (ő maga is „modern”), ám mégse illeszkedik közéjük (nem olyan „harsány”). Ellenben az *Élet* táborához sem sorolható, hiszen ahhoz nem elég „férfias”. Sőt, ebben az időszakban már belső munkatárs a *Világnál*, mely lap köztudottan harcot vívott az ún. klerikális lapok – köztük az Andor vezette *Élet* – ellen.

Mindez ugyan nem válik explicitté a szövegben, ám az ellenszenv (legalábbis Kosztolányi mint a nyugatosokéval – ha nem is egyező, de – rokon irodalmi modernség képviselője iránt) nemcsak az idézett megjegyzésből válik nyilvánvalóvá, hanem a cikk végén olvasható sorokból is: „*Kosztolányi Dezső* komoly, objektív kritikát tudtunkkal eddig nem kapott, holott rég megérdemelt volna. [...] Még elég fiatal ahhoz, hogy megtalálhassa lelke legmélyének legbensőbb, legrejtettebb igazságait, s mi elég öregek vagyunk ahhoz, hogy bízhassunk ízlésének és elveinek megtisztulásában. *Kosztolányi* akkor válik való értékűvé, ha önmaga ismeri fel sajátos értékét és megundorodik az efemer tömjéntől.”³³⁹ Nemcsak azt kritizálja tehát Andor, hogy Kosztolányi főleg *barátaival* írat kritikákat magáról, hanem elveinek tisztaságát is megkérdőjelezi. Írása ennek következtében a hön áhított objektív bírálat helyett már-már személyeskedő, de mindenképp morális alapon ítélkező szöveggé válik.

E ponton érdemes talán kettejük személyes viszonyának jellemzésére is vállalkoznom (illetve a korábbi – III. – szakaszban írtakhoz visszatérnem). Az *Élet* indulásakor Kosztolányinak például még a szerkesztő nevét sem sikerült elsőre megjegyeznie, ami nem csoda, hiszen a szerkesztőségi tagok zöme egyáltalán nem nyerte el szimpátiáját: „A többi ember szemét. A szerkesztő Antal vagy Andor József. Mindegy.”³⁴⁰ Nem sokkal később azonban már megjegyezte az „Andor József” nevet, s tán nem meglepő, hogy azonnal konfliktusba is keveredtek. Babits egy ver-

sét ugyanis nem közölte az *Élet*, mire Kosztolányi inkább a *Nyugat*-nak adta azt. Az esetet a következőképpen kommentálta barátjának írt levelében: „Versedet átadtam Andor Józsefnek, a szerkesztőnek, de az eredeti nem tetszett neki, és nem fogadta el. Teljesen nemintelligens ember. A lapot pedig igazán úgy szerkeszti, mint ha szemetes villával hányná össze. Körülbelül [?] örültem is neki. Elvégre nem kompromittálhatod magad Te, hogy Lampért[h] Gézával kerülj egy gyékényre. Versedet tehát elkértem, és – utólagos engedelmekkel – átadtam Osváthnak [!], aki nagyon kíváncsi volt reá.”³⁴¹

Fontos visszaautalnom továbbá egy szintén korábban fölmerült témakörre, nevezetesen az *Élet* és a *Világ* (valamint az utóbbihoz közelebb álló *Nyugat*) irodalompolitikájának szembenállására – ugyanis nem csak személyes ellenszenvokről beszélhetünk –, illetve újra szükséges idéznem Kosztolányi vonatkozó levelét: „Nekem nem volt soha ínyemre való lap az *Élet*. [...] többek közt a saját lapomat, a *Világ*-ot állandóan marta és kritizálta. [...] nem jó klerikális árnyalat-harcoknál állást foglalni, se mellettük, se ellenük, ezek az emberek írónak nullák, és a komoly irodalom ügyét se nem lendítik, se nem viszik előre.”³⁴² Elég kettőt lapoznunk az *Öcsém* bírálatát tartalmazó lapszámban, s máris egy burkoltan (?) antiszemita cikket találunk, mely a *Világ* „progresszív táborát” ellentétbe állítja a „magyar és gentry” (a világháborúban hősi halált halt) Désy Zoltán örökségével.³⁴³ A fentiek fényében tehát Andor Józsefnek a Kosztolányi-kötetről írt cikkét aligha lehet személyeskedéstől és (irodalmi) székértábor-politikától mentes, objektív kritikaként olvasni.

A *Hét* hasábjain már egy barát, Halasi Andor nyilatkozott az *Öcsém*ről, épp abban a lapszámban, melyben az *Ének Virág Benedekéről* megjelent. Halasi kritikájában utal is a versre, az olvasók figyelmébe ajánlva azt. Talán nem meglepő, hogy ez a bíráló sokkal jobban dicséri Kosztolányi munkáját, mint Andoré. Konkrét észrevételt nem igazán fogalmaz meg – valóban afféle „dicshimnusz” –, inkább csak a kötet hangulatát érzékelteti. Nem mehetünk el azonban szó nélkül az első mondata mellett, mely éppen azt az eszményt támadja, amit a világháborús propaganda az irodalom feladataként előírt (és amit Andor József is számon kért Kosztolányin, amikor a kellő „férfiasság” hiányát vetette szemére): „A »Szegény kis gyermek panasza« s az »Őszi koncert« lágyszavu poétája egy kis kosárnyi hófehér kalácsot tett le – gyengéden és szerényen – a háborús irodalom kukoriczakenyértől sárgálló asztalára.”³⁴⁴ Halasin kívül Bresztovszky Ede is ír a könyvről, a *Népszava* hasábjain,³⁴⁵ valamint Havas Gyula a *Nyugat*-ban. Utóbbi épp az első világháborúban szerzett sebesülésébe halt bele 1918-ban. Kosztolányiról írt könyvismertetésében ő is előszedi a „feminin” ütőkártyát, amikor a következőt állítja: „[A kötet] Kosztolányi kedves és nagyon értékes lírájának elcsavargásai a háborús szomorúságok síkátoraiban, bánatos sétéi a levertség hangulatában egy férfinak, aki érzékenyül és sokat gondol öccsére – mert a háborúban van szegény – rá gondol és másokra, feminin, untauglich lélek, s bizonyára elégedetlenkedve arra, hogy egyes embereknek tőből leszakítják a két lábát, ahelyett, hogy rajta-rajtát zengedezve e nagy-szerű vérzivatar felfokozott intenzitású lángolásában –, az is haljon meg, aki nem tud szebb és jobb alkalmat elképzelni az irodalom megújulására és megtermékenyülésére. Szóval egy feminin vonásokkal lágy és meleg líra bánatai ezek az ír-

sok, amint elszállnak a megbolondult tájak felett, szavak a csendes, figyelmező meghatottság hangján, néhány megdöbbenően világító észrevétel igaz fájdalom és keserű, komor humora is néhol.³⁴⁶

A fogadtatás dokumentumainak lajstromba vételekor – a teljesség igénye nélkül – említenünk kell még a *Világ*, az *Új Idők*, valamint az *Új Nemzedék* kritikáit.³⁴⁷ Mint már a *Négy fal között* második kiadásának kortárs fogadtatása tárgyalásakor jeleztem: az utóbbi lapban közölt cikk(ek)nek érdemes külön figyelmet szentelnünk, mivel az 1919 és 1921 közötti *Pardon* rovattárs-publicistájának véleményét ismerhetjük meg belőle. Lendvai elismeri Kosztolányi stílművészetét, azonban súlytalanak ítéli magát a munkát, azaz nem tekinti „hivatalos” háborús irodalomnak, s hiányolja belőle a „magyar pirosságot”, tehát lényegében a háború megkívánta „nacionalizmust”: „azért itt nem hivatalos háborús irodalomról van szó, hanem intellektuell-vallomásokról, amelyekből természetesen a hivatalos szürkeséggel együtt a magyar pirosság is hiányzik: a nemzeti vonás egy pillanatra sem ütökzik föl e sorokból, itt a háborúról tesznek vallomást megriadt, szánakozó és sirató elmék, az ember beszél a háborúról. Ezt minden kisebbiteni akarás nélkül ide kell jegyezni, hogy a perspektívát megadjuk.”³⁴⁸ Kosztolányi „kis témáit” is lényegében bagatellizálja, valamint utal az „irodalmi író” bélyegére is, sőt sorai között még akár a frontszolgálatból való húzódozás kritikáját is fölismerhetjük: „Kosztolányi Dezső [...] aki vezércikkeit, krónikáit, Virág Benedekről irt szivbelopózó versét adja, tele a háborúnak azzal a zenéjével, amely a költő szobájának négy fala közt verődik gyászából és szorongásból. Külön irodalmi szenzációt, revelációt nem hoz a füzet, a régi Kosztolányi hozzászól a háborúhoz azzal a bravurral, amellyel a béke napjában az optofonhoz és egyébhez.”³⁴⁹ A téma lezárásaként fontos tisztáznunk, hogy a kötet visszhangját jelentő kritikák nem csak Kosztolányi művészetéről szóltak. A hozzászólásokon érződik a politizáló hangnem: lényegében abban az aktuális – az *esztétikai* álarcában jelentkező, valójában *politikai* – kérdésben kívántak állást foglalni, miszerint milyen legyen/lehet a háborús irodalom. Mint arról már szót ejtettem – a Kosztolányi háborús publicisztikáját illusztráló alfejezetben –, *Panaszkönyv. Levél Ignotus-hoz* című írásában (éppen 1915 márciusában) válaszolt a konzervatív kritika támadásaira. Megvédte a moderneket, s becsmérelte a „férfibánat nevű” irodalmat, mely (véleménye szerint) valójában együgyű „pipacsos idill” az igazán férfias – s önmagáról ezt nem (melldőngetve) hirdető – művészettel szemben.³⁵⁰ Andor Józsefék támadása tehát erre adott válaszként is értelmezhető.

JEGYZETEK

278. Kosztolányi Dezső, *Lánc, lánc, eszterlánc... Kosztolányi Dezső új versei*, Tevan, Békéscsaba, 1914. (Tevan Könyvtár 13.) [a továbbiakban: LLE]

279. Vö. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1913. okt. = *KDL-Réz*, 253.

280. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1913. [nov.] = *KDL-Réz*, 254.

281. Kosztolányi Dezső, *Bácskai rajz*, Nyugat, 1913. nov. 16., 702; Kosztolányi Dezső, *Reggeli*, Nyugat, 1913. nov. 16., 702–703.

282. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1913. nov. 29. = *KDL-Réz*, 256.

283. „szeretném tudni [...] mikor jelenik meg (pontos dátumot kérek) a *Lánc, lánc, eszterlánc.*” – KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1913. nov. 29. = *KDL-Réz*, 256.

284. „A *Lánc, lánc, eszterlánc...* című verses kötet teljes korrektúráját a napokban küldöm el Önnek és már előre kérem, hogy azt a legrövidebb idő alatt juttassa el ismét hozzám, mert jóval karácsony előtt szeretném a kötetet a könyvpiacra hozni. A korrektúrát legyen szíves eszerint szétvagdalni; ahogy Ön a tördelést kívánja.” – Tevan levele KD-nek, Békéscsaba, 1916. okt. 10. = *Tevan Andor levelesládájából*, közreadja Voit Krisztina, Gondolat, Budapest, 1988, 152. [a továbbiakban: Tevan]
285. Kosztolányi Dezső, *Lánc, lánc, eszterlánc...*, Nyugat, 1913. jan. 1., 24–25.
286. Pl. Kosztolányi Dezső, *Egy kézre vágyom*, Vasárnapi Újság, 1913. febr. 2., 87; *Akarsz-e játszani?*, Új Idők, 1912. szept. 29., 323.
287. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1914 [eleje] = *KDL-Réz*, 263.
288. Kosztolányi Dezső, *A szegény kisgyermek panasza*, Versek, Tevan, Békéscsaba, 1913, 73.
289. Részletesen lásd: SzKP-Krk, 250–254.
290. A kiadással kapcsolatban lásd a *III. szakasz (1903–1913)* vonatkozó alfejezetét (*A szegény kisgyermek panasza* címmel).
291. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1914. febr. 20. = *KDL-Réz*, 264.
292. B[alla]. [Ignác], *A szegény kisgyermek panasza*. *Kosztolányi Dezső verseskötönyve*, Új Idők, 1914. márc. 8., 282–283; Halasi Andor, *Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panasza*, A Hét, 1914. febr. 8., 84–87.
293. Igotus, *Jegyzetek*, Világ, 1914. márc. 5., 7.
294. [Szerző nélkül], *A szegény kisgyermek panasza új kiadása*, Világ, 1914. jan. 18., 38.
295. [Szerző nélkül], *A szegény kisgyermek panasza*, Az Érdekes Újság, 1914. márc. 1., 32.
296. Több levél is dokumentálja a folyamatot, pl. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1916. okt. 6. = *KDL-Réz*, 385.
297. [Szerző nélkül], *A szegény kisgyermek panasza*. *Kosztolányi Dezső verseskötetéről*, Az Újság, 1914. márc. 8., 55; [Szerző nélkül] [=Schöpflin Aladár?], *A szegény kis ember panasza*, Vasárnapi Újság, 1914. jan. 25., 75.
298. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1914. febr. 20. = *KDL-Réz*, 264.
299. Vö. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1914. febr. [vége] = *KDL-Réz*, 266.
300. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1914. márc. [23.] = *KDL-Réz*, 268.
301. Vö. KD levelei Tevan Andornak, illetve Tevan Adolfnak, Budapest, 1914. ápr. 22. és jún. 27. között = *KDL-Réz*, 269–273; és: [Bíró-]Balogh Tamás, *Kosztolányi Dezső Békés megyei kapcsolataiboz. Tevan Adolf és Tevan Andor Kosztolányihoz írott leveleiből*, Bárka, 2006/1, 61–62.
302. Kosztolányi Dezső, *Mák. Kosztolányi Dezső új versei*, Tevan, Békéscsaba, 1916.
303. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1914. jún. = *KDL-Réz*, 272.
304. Vö. KD levele Tevan Andornak, [Budapest, 1914.] szept. 1. = *KDL-Réz*, 274.
305. „Az Ön verseskötetét illetőleg csak részben teljesíthetem kívánságát: a háború alatt nem jelentetem meg. Azonban okvetlenül a könyvtár keretében kell kiadnom, mert, mint már egyik levelemben említettem, tavasz óta készen van a kötet. Hanem volna erre egy indítványom. Jelenjen meg a kötet úgy, ahogy van, a könyvtár keretében. Ugyancsak azonban – jobb idők beálltával – egy teljes, reprezentáló verseskötetet is kiadnánk, melyben mindezek a versek is helyet kapnának. Erre nézve, kérem, közölje velem nézeteit.” – Tevan Andor levele KD-nek, Békéscsaba, 1915. jan. 7., MTAKK Ms 4625/76. (Nyomtatásban közölte: [Bíró-]Balogh, 2006, *Kosztolányi Dezső Békés megyei kapcsolataiboz*, 62–63.) KD föltehetően amellet döntött, hogy ne legyen külön füzetes kiadvány, hanem csak később jelenjen meg egy „reprezentatív kötet”.
306. „A jelzett kötetet hajlandó vagyok kiadni, azonban két ív terjedelmet túlságosan kicsinek tartok. Ha teheti, adjon hozzá még valamit, hogy külső terjedelmében reprezentálóbba legyen a kötet.” – Tevan Andor levele KD-nek, Békéscsaba, 1915. márc. 18., MTAKK Ms 4625/78. (Nyomtatásban közölte: [Bíró-]Balogh, 2006, *Kosztolányi Dezső Békés megyei kapcsolataiboz*, 63.)
307. Vö. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1916. febr. 23. = *KDL-Réz*, 350.
308. Vö. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1916. febr. 27. = *KDL-Réz*, 351–352.
309. Vö. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1916. júl. 26. – 1916. aug. 28. = *KDL-Réz*, 380–383.
310. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1916. okt. 13. = *KDL-Réz*, 385.
311. Vö. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1916. nov. 11. – dec. 5. = *KDL-Réz*, 389–391; és: [Szerző nélkül], [cím nélkül], Corvina, 1916. dec. 30., 162.

312. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1916. dec. 24. = *KDL-Réz*, 392. A levélből az is kiderül, hogy a *Mérges litániája* című vers fele kimaradt a kötetből.
313. Kosztolányi Dezső, *Baudelaire és Verhaeren*, Nyugat, 1917. júl. 16., 145–148.
314. „Kedves uram, a *Nyugat* megbízott, hogy az ön kiadásában megjelent Baudelaire- és Verhaeren-kötetről bírálatot írjak. Kérem, legyen szíves új kiadványait minél előbb címekre elküldeni.” – KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1917. júl. 1. = *KDL-Réz*, 402. György Oszkár és Peterdi Andor műfordítás-köteteiről van szó.
315. Pl. „Kedves uram, engedje meg, hogy meleg jóindulatába ajánljam dr. Zolnai Bélának, A *Hét* kitűnő munkatársának a kérését. Ha csak teheti, teljesítse azt, amit kér. Könyve a könyvtár igazi nyeresége lehetne.” – KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1917. júl. 27. = *KDL-Réz*, 404.
316. Vö. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1916. dec. 31. = *KDL-Réz*, 394.
317. [Szerző nélkül], *Mák. Kosztolányi Dezső új versei*, Tevan kiadás, Világ, 1917. aug. 12., 17–18.
318. [Szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső, Mák*, Arcok és Álarcok, 1917. máj. 11., 21; (Myn.) [=Marjay Ödön], *Mák. Kosztolányi Dezső új versei*, Budapest, 1917. márc. 22., 6–7; [Szerző nélkül], *Mák*, Pesti Hírlap, 1917. jan. 10; [Szerző nélkül], *Mák. Kosztolányi Dezső verseskönyve*, Új Idők, 1917. márc. 18., 285; [Szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső: Mák*, Vasárnapi Újság, 1917. febr. 11., 101.
319. p. j. [=Pogány József], *Kosztolányi Dezső: Mák. A költő új versei. Tevan-kiadás. Kapható a Népszava-könyvkereskedésben*, Népszava, 1917. febr. 11., 10.
320. Tóth Árpád, *Kosztolányi Dezső: Mák. Tevan-kiadás*, Nyugat, 1917. jan. 16., 220–221.
321. Kosztolányi Dezső, *Négy fal között. Versek*, Tevan, [Békéscsaba], [1917]. [a továbbiakban: NFK2]
322. A versek összegzésében és az egyes kiadások összevetésében Zákány-Tóth Péter, az érintett kritikai kiadás szerkesztője volt segítségemre. Közreműködését ezúton is köszönöm. Fölhasználtam továbbá Székács Miklós 2006–2007-es gyűjtéseit is, melyeket annak idején rendelkezésemre bocsátott.
323. Lásd még a *III. szakasz (1903–1913)*, „Pünkösdre verskötetet adok ki” fejezetének *Négy fal között* című alfejezetét.
324. Tevan Andor levele KD-nek, Békéscsaba, 1917. jan. 25. = *Tevan*, 157–158.
325. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1917. febr. [21.] és márc. 11. = *KDL-Réz*, 399–400.
326. „A *Négy fal között* kötet kéziratait is kézhöz vettem, s azt rövidesen meg is fogom jelenteni. Mindenesetre legkésőbb pünkösdig piacra kerül a könyv. Kérem értesítsen, hogy korrektúra szükséges-e a kötetből, szeretném ha lemondana róla, mert hiszen nyomott kézirat az egész, és gondos korrektúráról felelek. A levonatok ide-oda küldése sok időt vesz igénybe.” – Tevan Andor levele KD-nek, Békéscsaba, 1917. márc. 20. = *Tevan*, 162. És: „A könyv megjelenésére azt hiszem legalkalmasabb időpont szeptember vége, vagy pedig október elseje.” – Tevan Andor levele KD-nek, Békéscsaba, 1917. júl. 4. = *Tevan*, 164–165.
327. Csongor. [=Lendvai István], *Kosztolányi Dezső: Négy fal között*, Új Nemzedék, 1918. ápr. 18., 23.
328. Nemcsak novellák és versek megkülönböztetéséről beszélhetünk, hanem külön kérdés tárgyát képezi, hogy a novellák vajon nem inkább tárcák, karcolatok avagy tollrajzok-e. Ezzel kapcsolatban lásd majd a korai prózai műveket közlő kritikai kiadás szerkesztőinek (Szilágyi Zsófiának és Tóth-Czifra Júliának) az állásfoglalását. E helyütt egyelőre csak kéziratosszinopszisukra tudok hivatkozni, melyet még az MTA–ELTE Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport tagjaként nyílt alkalmam elolvasni: *A Kosztolányi Dezső Boszorkányos esték (1908) és Bolondok (1911) című szerzői kötetét tartalmazó kritikai kiadáshoz. Szinopszis* (kézirat). Életrajzomnak azonban nem feladata a műfajelméleti kérdések eldöntése, így mindössze e jegyzetet szenteltem a problémakörnek.
329. Kosztolányi Dezső, *Őcsém*, Nyugat, 1914. aug. 16 – szept. 1., 196. Lásd még az „*Őcsém*”: *családi élet a háborúban* című alfejezetet.
330. Kosztolányi Dezső, *Arckép*, Új Idők, 1915. márc. 21., 309; *Limlomok*, Világ, 1914. dec. 25., 11.
331. Kosztolányi Dezső, *Ének Virág Benedekről*, Nyugat, 1915. márc. 16., 315–316; A Hét, 1915. jún. 6., 282.
332. Kosztolányi Dezső, *Izzó pesti dél*, A Hét, 1914. júl. 26., 479–478.
333. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1915. márc. [vége] = *KDL-Réz*, 281.
334. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1915. márc. 12. = *KDL-Réz*, 279.
335. KD levelei Tevan Andornak, Budapest, 1915. márc. 15., 20. = *KDL-Réz*, 279–280.
336. „Kedves uram, ezt a könyvet éppen most kérte Singer és Wolfner: az öreg Wolfner írt, hogy kiadná. Én azonban sietve küldöm Önnek, rögtön a levele vétele után. A kötet sokkal intimebb, ben-

sőbb, kosztolányisabb, semhogy egy ilyen vállalat polcain tudnám látni. [...] Különböző dolgokból áll ugyan, de annyira egységes, hogy nem akarnám az összhangját a terjedelem kedvéért elrontani. Az ön közönsége és az enyém nem súlynehezékekkel mér.” – KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1915. márc. 21. = *KDL-Réz*, 280.

337. [Szerző nélkül], [cím nélkül], Corvina, 1915. jún. 20., 70.

338. Szén. [=Andor József], *Kosztolányi Dezső: Öcsém (1914–1915.) Tevan könyvtár*, Élet, 1915. júl. 4., 675.

339. Uo.

340. KD levele Fülep Lajosnak, Budapest, 1908. [vége] = *KDL-Réz*, 165.

341. KD levele Babits Mihálynak, [Budapest, 1909. márc. eleje] = *KDL-Réz*, 170–171.

342. KD levele Halasi Andornak, Budapest, 1914. júl. 6. = *KDL-Réz*, 274. Lásd az előző alfejezetet is.

343. „Amikor már keserű bizonyossággá vállott, hogy az ízig-vérig magyar úr meghalt a hazájáért, a Világ kisajátította tiszteletreméltó alakját a »hazai progresszív irányzat« számára. [...] Désy az erdélyi magyarság tipikus képviselője volt, sovén magyar, aki a fajtája boldogulásáért mindenét kész volt feláldozni. [...] Aki éppen azért, mert magyar és gentry volt, nem lehetett a »Világ« szájaíze szerint progresszív. Nem lehetett már csak erdélyi vérei miatt sem... A holtteste körül különben is csak levett kappal állhat mindenki, s a koporsójánál meg kell, hogy szűnjék az árlejtés. Mert ez csak az árverési hiénák faji jellemvonása. A magyar ilyenkor csak gyászolni tud.” – [Szerző nélkül], *Désy Zoltán és a „Világ”*, Élet, 1915. júl. 4., 679.

344. (H. A.) [=Halasi Andor], *Kosztolányi Dezső: Öcsém*, A Hét, 1915. jún. 6., 292.

345. Bresztovszky Ede, *Öcsém. Kosztolányi Dezső könyve*, Népszava, 1915. aug. 26., 9.

346. Havas Gyula, *Kis könyvek. Kosztolányi Dezső: Öcsém*, Nyugat, 1915. jún. 16., 691–692.

347. [Szerző nélkül], *Öcsém. Kosztolányi Dezső új könyve*, Világ, 1915. jún. 13., 25; [Szerző nélkül], *Öcsém. Kosztolányi Dezső könyve. A „Tevan Könyvtár” kiadása*, Új Idők, 1915. jún. 27., 24.

348. Csongor. [=Lendvai István], *Három könyvről*, Új Nemzedék, 1915. jún. 6., 16. (Kassák és Szász Menyhért munkáiról szól még Lendvai a kritikában.)

349. Uo.

350. Kosztolányi Dezső, *Panaszkönyv. Levél Ignotushoz*, Nyugat, 1915. márc. 1., 272–274.

KOVÁCS ÁRPÁD

Az esztétikai eszmélet Sík Sándor gondolkodásában

E rövid írásban Sík Sándor költészetbölcseleti szemléletéről lesz szó. Mivel az *Esztétika* nagyszabású elméleti alkotás, minden részletre kiterjedő ismertetése nem lehet feladatomban. Az adott keretek között a szemléleti újításokra szeretném felhívni a figyelmet, illetve egy rövid verselemzéssel megpróbálom illusztrálni is tételmeimet. Az ajánlott eljárást az is indokolja, hogy ebben a könyvben a filozófiai és szaktudományos esztétikákkal egyenlő arányban szerepel a világirodalom, a zene- és képzőművészet legjelentősebb szerzőinek idézése, nézeteik beható értékelése. Lévén maga is költő, Sík Sándor tisztában volt azzal, hogy a nem normatív szemlélet, a költői gyakorlaton alapuló tudás nemcsak szubjektív jelentőséggel bír. Hanem akár egyenértékű is lehet tudományos magyarázatokkal vagy a filozófiai rendszerek tétéleivel. Sőt, lényegesen kiegészítheti azokat, akár újításokat is kezdeményezhet.